

Юрій РУДЕНКО,
д-р пед. наук, проф.
НПУ ім. М.П.Драгоманова,
м. Київ

Нові обрії українознавства

(Рецензія на книжку Валерія Сніжка «Нариси з психоетнічної екології України». — К.: Веселка, 2001. — 334 с.

Нинішнє національне відродження України позначене утвердженням у науці нової методології пізнання історії і культури, мислення і духовності, довкілля нашого народу, його Батьківщини. Закономірно, що в останні роки активно почала відроджуватися і тисячолітня традиція рідного народу — українознавство як методологія наукових пошуків, стратегія пізнавальної, практично-перетворюючої діяльності і державотворчих процесів. Найвищою мірою адаптована до конкретних умов, космогеоциніків, довкілля, українознавча наукова система знань, ідей, цінностей сприяє розкриттю глибин і вершин національного духу, життєдіяльності, культурно-історичної місії нашого народу, багатогранності його самобутнього розвою в минулому, сучасному і майбутньому. Українознавчі підходи в пізнанні дійсності потрібні як кожному громадянину нашої держави, так і всьому суспільству. Оволодіваючи серцями і розумом все ширших верств інтелігенції і народу, українознавство веде до використання закодованих природою, середовищем у нашої нації можливостей, потенцій. Численні ґрунтовні праці П.Кононенка, О.Вишневського, А.Погрібного, М.Боришевського, В.Голобородька, В.Каюкова, П.Масляка, Д.Тхоржевського, Т.Усатенко та інших відомих дослідників переконаливо свідчать, що перед українознавством початку ХХІ століття відкриваються нові обрії розвитку. Вчені-українознавці успішно долають пізнавальні труднощі, оволодівають новими науковими рубежами.

Про значні успіхи в пізнанні українства як планетарного явища, українського духовного світу свідчить і рецензована книжка відомого дослідника, громадського діяча Валерія Сніжка «Нариси з психоетнічної екології

України». Вихід друком цієї книжки — одна з віхових подій в українознавчій науці останніх років. Методу дослідника притаманні глибокий історизм мислення, порівняльний аналіз і синтез, виявлення і врахування суперечностей культурно-національного розвитку нашого суспільства та його перспектив.

Автор піддає ґрунтовному аналізу взаємодію (та її результати) біологічних, географічних, антропологічних чинників становлення українського світосприймання, розвою національної психології, ментальності нашого етносу. Вважаємо, що книжка може бути науковим взірцем поєднання філософського, психологічного і політологічного мислення, добрим зразком для творчого наслідування багатьма дослідниками, насамперед тими, які з певних причин недооцінювали українознавчі підходи в наукових пошуках.

У рецензованій книжці даються обґрунтовані відповіді на кардинальні питання: як і коли формувалася українська людина; які чинники мали пріоритетний вплив на розвій українського етносу; якими шляхами тривало наше національне державотворення; які нинішні можливості розвою української нації та ін.

Оцінюючи наукову вартість рецензованої книжки, необхідно брати до уваги, що в наш час посилюється (точнішим словом тут може бути «нахабніє») антиукраїнська діяльність відомих політичних сил як зовнішніх, так і внутрішніх. Вони продовжують вульгаризувати і фальсифікувати історію українського народу, якості його національного характеру і світогляду, природну свідомість українців, їхні духовні цінності, державотворчий потенціал. В.Сніжка подає численні наукові факти, формулює узагальнення, які допомагають кожно-

у читачеві спростовувати шовіністичні анти-українські положення, теорії.

На нашу думку, книжка має добре продуману, науково вмотивовану структуру. Стисле і унговне «Вступне слово» написав відомий ченей, доктор філологічних наук, професор, академік УВАН, АН ВШУ, УАПН, МСАН, лауреат Міжнародної премії ім. Й.-Г.Гердера Петро Кононенко. Книжка складається із познаних привабливою оригінальністю і змістовністю «Присвяти», «До слова» (Замість ередмови), п'яти глав: «Метрична довідка країни», «Пам'ять про ландшафт», «Природа обумовленість людини», «Національна природа свідомість українців», «Духовомістичне відчуження» та «Післямови».

У першій главі «Метрична довідка України» досліджуються проблеми походження українського народу, першовитоки і шляхи зародження та формування його самобутнього гнічного світовідчуження і світорозуміння. Автор справедливо підкреслює, що російські елікодержавні «науково-історичні» концепції є з суто наукових, а традиційно з імперських озицій трактують історію України. В.Сніжко дає глибоку рацію і в тому, що є й західноєвропейські шовіністичні «науково-історичні» концепції. Їхні прибічники не погоджуються з тим, що чимало істориків світу визнає більш ранній хід на історичну арену перших державних б'єднань українського етносу. Адже гонорові редставники західноєвропейської науки звикли вважати свої етноси першими, які вступили на шлях цивілізаційної життєтворчості, державотворення. Як свідчать відомі історики, «український етнос існував вже за часів рипільської археологічної культури, тобто 5-7 тис. років тому» (Залізник).

У главі другій «Пам'ять про ландшафт» йдеться про протоукраїнське природне середовище, еколого-психічну адаптованість праукраїнців, їхні соціоприродні психоетнічні особливості. Ця глава написана цікаво і змістовно. Тут мають місце дискусійні положення. Надіємо і недостатньо обґрунтовані, а то й суперечливі твердження. На нашу думку, є всі підстави сумніватися в істинності положення автора: «Проте потужні хвилі мігрантів є чи не диним реальним засобом ліквідації застарілих економічних, соціальних і політичних систем» (с. 9). Вважаємо, що «потужні хвилі мігрантів» більшої мірою були руйнівниками ультури, традицій автохтонів, ніж носіями педєдових, наприклад, «політичних систем», як пише автор. Масова міграція, наприклад, юсян, на етнічні терени Білорусії й України нічого, крім великої шкоди, занепаду білоруської й української культури, мови, духовності і державності не принесла корінним націям. Є природний шлях ліквідації «застарілих еко-

номічних, соціальних і політичних систем», коли всередині даного суспільства визрівають власні сили, які утверджують щось нове, прогресивніше. Крім цього, наведене шойно успіхом сформульоване твердження автора суперечить змісту ряду його інших, добре обґрунтованих положень: «Людність українських теренів виживала після міграційних спалахів завдяки тому, що її загальна психоетнічна настанова та рівень творчого мислення ніколи не були нижчими, ніж рівень прийшлих як із Заходу, так і зі Сходу, а екологічно-генетична адаптованість — значно вища» (с.78).

На глибоку увагу заслуговує і така думка автора: «Мігруюча культура на українських теренах видозмінювалася настільки, що навіть втрачала спорідненість зі своїм корінням, переважна більшість якої поглиналася психоетнічним простором автохтонного довкілля» (с.79). Так, внутрішній зміст українського національного духу, традицій і звичаїв у всі віки був потужним, нездоланим, глибоко укоріненим у рідну землю, її ландшафт. Тому його ніколи не могли перемогти ні міграційні хвилі, ні тоталітарні режими загарбників. Воістину мав рацію Національний Пророк України Тарас Шевченко, коли він писав у поемі «Кавказ» про вічність нездоланої волелюбної потуги українського народу:

*Розбиває, та не вип'є
Живущої крові, —
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля,
І неситий не виоре
На дні моря поле.*

У розділі III «Соціоприродні психоетнічні особливості» цієї глави дещо нечітко, неточно висловлена думка автора: «Позитивність руйнуючої дії номадів (тобто кочовиків — Ю.Р.), загарбників чи навіть стихії складно і боляче визнавати сучасникам, проте аналітики стверджують позитивний вплив Римської імперії на європейські народи» (с.79). По-перше, тут надто взагалі, без переконливих аргументів, як це має місце в інших випадках, йдеться про «позитивність руйнуючої дії номадів, загарбників». На нашу думку, дії загарбників ніколи і ніким не можуть бути виправдані. При цьому, вважаємо, лише окремі моменти в діях загарбників можуть бути позитивними, однак у таких діях значно більше «негативів», ніж «позитивів». Аналіз книжки показує, що саме ця фундаментальна ідея утверджується автором на багатьох прикладах етнічної історії українців, народів світу.

В.Сніжко має глибоку рацію в тому, що Росія цілеспрямовано і постійно руйнувала етнічну самобутність українців. Руїницькі дії російських «лідерів-деспотів Петра I Романова та Єкатеріни Ангальт-Цербської перетворили Україну на колонію, докільля почало деградувати, рівень творчого мислення загальмувався, і М.Драгоманов влучно назвав цей час «пропащим». Саме на це і була спрямована російська експансія» (с.80).

Змістовно наснаженим є розділ IV «Натур-символіка». З глибоким знанням справи автор розкриває її чільне місце в формуванні емоційно-морального, естетичного, ідейно-ціннісного компонентів духовного світу українців. Так, розкриваючи символічний зміст сосни звичайної, автор пише, що вона — «найголовніший природний культурний символ українського народу», «древо його життя», «оберіг від зрадливості і підступності» (с.112). Вдало трактується символічне значення верби й калини, чорнобривців і мальв, полину та інших представників натурсимволіки України.

У главі 3 «Природна обумовленість людини» автор приділяє чільне місце якостям українського національного характеру, космогеоочинникам, які тисячоліттями сприяли і продовжують сприяти їхньому формуванню. Наголос робиться на необхідності пізнавати «всі хитросплетіння (не дуже вдале, неоднозначне слово. — Ю.Р.) української духовності, особливо вади характеру, щоби їх знати і докласти через освіту, культуру, науку зусилля в майбутньому позбутися їх зовсім» (с.119).

Дуже важливим є те, що в 4 главі «Національна природна свідомість українців» досліджується проблема мови як засобу впливу на поведінку людини. Тут наводяться вельми цікаві дані, розкривається внутрішній зміст мови, вплив її на формування особистості, а отже, і всього народу, суспільства. В.Сніжко пише, що в світі нараховується кілька тисяч мов, «але прогнозують, що половина зникне менш ніж за 100 років. Вважають, що сучасна тенденція — три-чотири мови в світі» (с.191).

Автор робить правильний, але, вважаємо, недостатньо рішучий висновок: «Як на мій погляд, це значно збіднить духовно планету» (там же). На нашу думку, треба робити все для того, щоб кожен громадянин України був глибоко переконаний у тому, що мова будь-якого народу є дорогоцінною скарбницею земної цивілізації, втіленням і відображенням самобутнього національного духу, психології, характеру, світогляду і способу мислення. Кожна мова відображає багато граней дійсності, докільля, які з відповідною глибиною не відображають інші мови. Люди, які прогнозують, що «половина мов зникне менш ніж за

100 років» — це лжепророки. Вони або політично заангажовані, або стають у позу невігласів з такої фундаментальної і суспільно, культурно і духовно значущої проблеми.

Із глибоким знанням історії походження багатьох мов, сучасного мовного стану на теренах України В.Сніжко говорить: «А сьогодні нам ледь не силою нав'язують російську мову, створену із суміші старослов'янської та фінської мов. Ця мова сьогодні аж занадто переповнена брутально-брудними висловами, а на наших теренах то це ще й суржик» (с.197). Треба повністю згодитися з таким, наприклад, висновком автора: «Мовне питання використовують деструктивні політичні сили антиукраїнського спрямування, спекулюючи саме на стереотипах російськомовної свідомості, що створює загрозу безпеці держави» (с.200), тобто незалежної України. У книжці наводяться переконливі факти, вагомі аргументи, які підтверджують, що всі мови в нашій державі, крім української державної мови, є мовами національних меншин. З другого боку, польська, російська (та деякі інші мови) є одночасно й іноземними мовами, бо вони є державними мовами сусідніх з Україною держав.

У книжці розкриваються істотні якості українського національного характеру, ті природні космогеоочинники, які сприяли їх формуванню впродовж віків. Українському характеру, як і будь-якому іншому, притаманні і «плюси», і «мінуси». Книжка стимулює всіх читачів пізнавати героїчні якості характеру, щоб їх знати і формувати в собі.

Ознайомлення з положеннями книжки сприятимуть глибокому взаєморозумінню як інтелігенції, так і широких мас польської, російської та інших національностей, що живуть на етнічних землях українців. Автор багато робить для того, щоб читачі усвідомлювали культурно-історичні корені як тісної взаємодії, так і непорозуміння, зокрема конфліктів, що мали місце в минулому між українцями і представниками шойно названих національностей, і щоб ці останні не порушували зверненої до них заповіді Тараса Шевченка «Так дай же руку козакові і серце чистеє подай!» Найтісніша згуртованість, об'єднання сил, спільна участь в українському державотворенні — святий обов'язок представників усіх національних меншин України.

Досліджуючи психоетнічну проблематику, яка стосується основних етапів розвитку нашого народу, В.Сніжко наводить чимало наукових доказів, аргументів, які свідчать про безперервні державотворчі процеси на наших споконвічних теренах і які підтверджують, що українська нація — це європейська державотворча нація. Добре обгрунтовані положення авто-

ра збагачують націоналізм як складову і невід'ємну частину української культури, а також як ідеологію, що відображає глибинні інтереси, насамперед політичні, нашої нації.

Книжка продовжує тисячолітні традиції українознавства, усні і писемні форми якого

складали серцевину вітчизняної культури і науки, моралі і духовності. В.Сніжко розвиває теорію українознавства як синтетичну науку, творить нові узагальнення, робить власні висновки, що сприяє поглибленню концепції українського державотворення.